

Vytauto Kubiliaus kritikos tekstų poetika

Anotacija: Straipsnyje aptariama kritiko ir istoriografo Vytauto Kubiliaus tekstų stilistika – meno principais grįstas kalbėjimas apie literatūros tekstus, sąlygiškos realybės kūrimas vizualiomis metaforomis. Vizuali metafora – Kubiliaus poetikos pamatas, turintis sąsajų su moderniuoju XX a. menu, dominuojančiomis jo programomis. Vyraujantis vizualios metaforos vaizdas šioje kritikoje įkūnija judėjimo – tekėjimo, judėjimo, sprogo – veiksmą ir dažniausiai yra realizuojamas veiksmažodžiu ar dalyvine konstrukcija. Vizuali metafora Kubiliaus tekstuose įkūnija judėjimo link pasaulio ištakų, laiko ir istorijos pradžios utopiją – idealistinės, iš realybės ir gamtos diktato ištrūkusios idealios būties turinį.

Raktažodžiai: Vytautas Kubilius, metafora, vizualumas, veiksmažodis, Utopija.

Reaguodami į autoritetų tekstus, mes ieškome būdų įveikti autoritetų įtaką. Nebūtinai ta reakcija turi būti atmetimas, nors taip reaguoti visada yra lengviausia, pakanka ribos pojūčio ir išryškėjusios vertinimo distancijos. Vytauto Kubiliaus kritikos ir istoriografijos tekstai turi tokį stiprios asmenybės lauką ir kuria tokį stiprų įtakos rezonansą, kuris yra labiau būdingas meno kūriniai. Šaltos ir beasmenės kritikos Kubilius nėra rašęs apskritai, todėl asmenybės sugestija yra įsigėrusi į jo vertinimus, neišpešama gija įsiaučiusi į tekstus. Ir šioje sugestijoje esama kažko, kas galėtų būti vertinama kaip specifinis Kubiliaus tekstų meniškumo matmuo, įkūnijantis meno estetikos principus – tik literatūros tekstui būdingą poetiką. Dar 1984 m. išeivijos kritikas ir literatūrologas Rimvydas Šilbajoris yra parašęs recenziją „Vytautas Kubilius – pusiaukelėje tarp kritiko ir poeto“¹, kurioje išsitaria, kad taip, kaip rašo Kubilius, rašyti yra pavojinga, nes „ko gera, skaitytojui praeis visas ūpas domėtis poetais, bile tik jis turės prie savęs Kubilių, ko ne geresnį

---

1 Rimvydas Šilbajoris, „Vytautas Kubilius – pusiaukelėje tarp kritiko ir poeto“, *Akiračiai*, 1984, Nr. 9.

poetą už tuos, kuriuos jis aprašo“². Beveik po dešimtmečio rašytame straipsnyje apie Kubiliaus kritiką Šilbajoris įvardija specifinį šio autoriaus kalbėjimo būdą, sakydamas, kad Kubilius yra ir poetas, ir romantikas savo pasaulėjauta ir stiliumi: atkreipia dėmesį ne tik į Kubiliaus kritikos tekstų retoriką, bet ir į ypatingą sintaksę, nešančią mintį sakinio bangomis ir retoriškomis kaskadomis: „Pasitaiko, kad jo sakinyš taip pamažu ir su tokia gracinga įtampa skleidžia savo minties žiedą, kad mums net kvapą užima taško belaukiant“³. Elena Baliutytė tokiam stiliui yra suteikusi apibūdinimą – „ornamentuotas estetizmas“⁴. Savo ruožtu galėtume tarti, kad gyvas ir vaizdingas rašymas savaip perkopia būtinos literatūrologinės informacijos slenkstį ir įgyja tą kūrybiškumo matmenį, kuris būdingas vien meno tekstams. Kubiliaus literatūrologinė kompetencija neatsiejama nuo tokio kūrybiškumo, peržengiančio literatūrologinio informavimo bei istorinio vertinimo būtinybę. Pasak Algirdo Juliaus Greimo, svarbiausios literatūrinės funkcijos – mokyti žmones skaityti ir didinti skaitančiojo jaučiamų malonumų skalę, tad kritiko tekstai priklauso iš karto dviem tipams – interpretacija (*interpretatio*) ir įtikinėjimas (*persuasio*), iš kurių antrasis, būtent įtikinėjimas, įkūnija figūratyvinę retoriką, kuri jau yra literatūros, taigi ir meno, prerogatyva⁵. Kubiliaus kritinis autoritetingumas, manyčiau, neatsiejamas nuo figūratyvine retorika užfiksuoto įtikinėjimo energijos ir azarto ir savaip atspindi ne tik kūrėjiškus kritiko užmojus, bet ir talentą, kuris gebėjo ir kitus talentus atpažinti.

Valentinas Sventickas, atsakinėdamas į Sigito Birgelio klausimą, akcentuoja ypatingą Vytauto Kubiliaus talentą, kuris buvo kalbinės prigimties ir visa savo jėga pasirodė krikoje ir moksle⁶. Sventicko įsitikinimu, Kubiliaus talento fenomenas buvo nulemtas „estetinės vertės ir socialinės misijos jungties, o kūrinyje turi būti talento kibirkštis, kūrinys turi perteikti bei paveikti bendruomenės sąmonę“⁷. O tai reiškia, kad Kubiliaus asmenybėje įtikinėjimo turinį lėmė meno specifiškumo suvokimas, jo dėsnių analizė ir interpretacija, galbūt kartais

2 *Ibid.*, p. 4.

3 Rimvydas Šilbajoris, „Kritiko portreto eskizas“, *Metai*, 1991, Nr. 5, p. 114.

4 Elena Baliutytė, „Literatūrologija kaip būtinoji gintis: Vytauto Kubiliaus fenomenas“, *Darbai ir dienos*, 2002, Nr. 29, p. 17.

5 Algirdas Julius Greimas, „Poetika ir semiotika“, in: *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 85–86.

6 „Apie Vytautą Kubilių ir jo nuveiktus darbus“: [Su literatūros kritiku, poetu Valentinu Sventicku kalbasi Sigitas Birgelis], *Aušra*, 2004, Nr. 5, p. 18–19.

7 *Ibid.*

spontaniška ir intuityvi, bet atitraukta į meno sąlygiškumo sritį, tačiau ne tiesioginės realybės ir ne didaktinės ideologijos padiktuota. Bendruomenei Kubilius kalbėjo meno kalba ir siekė perteikti jai per meno prizmę perkoštas, patikrintas, iš esmės estetines vertybes. Socialumas – paskelbti dienoraščio tekstai tai puikiausiai iliustruoja – turėjo prasmę tik meno dvasios išugdytoms ir paliudytoms humanistinėms vertybėms. Meno tiesa, subrandinta kultūros istorijos, tad ne tik literatūros, bet ir vaizduojamųjų menų, Kubiliui iš esmės buvo orientacinė visų kitų tiesų atžvilgiu, net ir politinės. Todėl ir „talento mįslės“, prie kurių šiandieną grįžta kone visi šio talentingo kritiko darbų tyrinėtojai, jam buvo svarbios dėl savo specifinės ir paslaptingos meno prigimties, kurią liudyti galėjo ne kiekvienas ir juo labiau – ne minia, o ypatingas meno išgrynintas ir sutvarkytas pačių esminių egzistencinių patirčių išgyvenimas. Šią Kubiliaus kūrejiško talento savybę būtina turėti omeny, nes būtent ji dažnai lėmė kritiko vertybinę orientaciją ir galėtų būti laikoma kritiko vidinės emigracijos, į kurią linko prie sovietmečio nepritampantys, bet viešai oponuoti nedrįstantys rašytojai ir poetai, sąlyga. Meno realybė Kubiliui buvo vienintelė individualios laisvės galimybė, ir būtent ją Kubilius gynė besąlygiškai. Šiandien galėtume pasakyti, kad tai buvo ir rezistencijos, ir kovos būdas, ne tik kompromisų ir prisitaikymo prie aplinkybių padiktuota situacija, nes ideologinėje aplinkoje meno savasties ir individualumo gynimas buvo visiškai teisingai ir adekvačiai suprantamas – kaip nepriimtinas.

Jūratė Sprindytė, apžvelgdama Kubiliaus indėlį į kritinę lietuvių literatūros mintį, rašo: „Tai buvo ne tik akademinis literatūrologas, solidus kritikas, o ir rašytojas. Tą patvirtina ir žmonos, literatūrologės Janinos Žėkaitės, išsitarimas, kad asmeniniame archyve ji rado jaunystėje sukurtų novelių ir kad jo ankstyvieji dienoraščiai alsuoja pakiliu beletrizuotu stiliumi. Bet labiausiai rašytojo pašaukimą liudija mokslinių darbų egzistencinis žmogiškasis matmuo ir ypatinga metaforizavimo galia“⁸. Kubiliaus meno savitumas ir individualumas Sprindytės užfiksuojamas ekspresyviomis metaforomis, tiesiog metaforų kaskadomis: „Visada pavydėtinai kruopščiai restauruojama kiekvieno aptariamo rašytojo gyventa aplinka, jos istorinis psichologinis kontekstas, pilnas unikalių detalių, o kūrybos charakteristikos trykšta neišsenkančiomis metaforų kaskadomis“⁹. Atsidūręs metaforų sukurtoje antrinėje realybėje Kubilius išties galėdavo jaustis saugus nuo

8 Jūratė Sprindytė, „Paskutinė, aštuntoji“, *Metai*, 2005, Nr. 5–6, p. 173–175.

9 *Ibid.*

tikrosios. Kita vertus, įtaigi metafora yra tipiškas prigimtinio talento, lanksčios, lengvai valdomos kalbos ženklas. Kubiliaus meninė prigimtis linko į vizualios metaforos, plastiško vaizdo kūrybą: „Ir rašytojo biografija, ir kūryba interpretuojama taip, kad adresato sąmonėje be paliovos išskyla vizualūs pavidalai [...]“¹⁰. Sugebėjimas kritine, literatūrologine kalba kurti vizualius pavidalus – išskirtinis paveikios Kubiliaus stilistikos bruožas, vertas atskiro aptarimo, nes priklausydama literatūros mokslui kritika paprastai siekia abstraktaus ir nuasmeninto kalbėjimo. Šis abstraktus ir nuasmenintas kalbėjimas akademiniam, literatūrologiniam, kritiniam diskurse dažniausiai atskiria objektą, kūrinį nuo skaitytojo, nuo jo subjektyvios patirties ir požiūrio, įterpia estetinio atstumo ir vertinimo mechanizmą. Ir čia esama tik Kubiliaus kritikai ir istoriografijai būdingo subtilumo – šis kritikas niekada neišsprūdavo į subjektyvių literatūros apžavų sritį. Atvirai demonstruodamas suinteresuotumą Kubilius niekada nevensė atskleisti savo emocijų, tačiau net ir reikšdamas jas likdavo profesionalus meno patyrėjas, saugantis sąlygiškas meno realybės ribas ir dėsnius.

Sąlygiška meno, metaforos, jos sukurto vaizdo erdvė iš esmės sukuria kokybiškai naują reikšmių lauką, kuris, pasak Juriiaus Lotmano, komunikacijos momentu, kuomet adresatas priima adresanto jam siunčiamą informacijos tekstą, suteikia impulsą įprastos ar žinomos reikšmės keitimui ir naujos reikšmės sukūrimui (*преращение*)¹¹. Nauja reikšmė sukuria tą kokybiškai naujos informacijos lauką, kuris meno kūrinį daro vienartinį ir nepakartojamą. Sukurta papildoma simbolinė reikšmė savo kritinio įvertinimo galia pranoksta įvertinimo intencijas ir perauga į naują daugiareikšmį tekstą, turintį meno kūrinio užmojų bei sukuriantį naują estetinę duotybę. Būtent tokio efekto savo kritiniuose ir istoriografinuose tekstuose siekė (arba dėl talento prigimties negalėjo išvengti) Kubilius, sukurdamas tikrai autentišką ir įtaigų stilių, prisodrintą psichologinės analizės ir emocinio vertinimo spalvų. Šis stilius reagavo į lietuvių poetų ir rašytojų kuriamų reikšmių lauką, į pagautų metaforų ypatybes, bet vis dėlto buvo ir liko būdingas tik Kubiliaus kritinei mokyklai – nei pasiskolintas, nei nuplagijuotas. Kubiliaus kritikos tekstai poetikos požiūriu iš tiesų turi stipriau juntamą vizualumo matmenį, išskiriantį šiuos tekstus iš kitų šiuolaikinės kritikos tekstų: ne mažiau sugestyvūs Viktorijos Daujotytės kritikos darbai labiau akcentuoja intuityviai atpažįstamą pasaulio tapsmą iš kūrėjo ir pasaulio sąlyčio ikikalbinėje, jų komu-

10 *Ibid.*

11 Юрий Лотман, *Избранные статьи*, I, Таллинн: Александр, 1992, p. 145.

nikacijos pradžios situacijoje ir fiksuoja poetinio talento iš kalbos klausos kilmę bei raidą. Vanda Zaborskaitė ir Donatas Sauka struktūroja klasikinių struktūrų literatūros kūrinys tapimą bei kaitą, Jūratė Sprindytė – išryškina modernios sąmonės ir amžinųjų kūrinio keliamų klausimų konfliktus, Algis Kalėda fiksuoja tarpkultūrinės lenkų ir lietuvių literatūrų jungtis, Donata Mitaitė – lietuvių ir rusų, Aušra Jurgutienė ir Saulius Žukas – teorijų modelius ir principus, Elena Baliutytė – metakritikos raidą. Apskritai labai skirtingų, išsiskiriančių literatūros mokyklų šiandieninėje lietuvių kritikoje nedaug rastume, ir jos visos motyvuotos ryškėjančia viena literatūros istorijos, jos sampratos ir vertinimų generaline linija. Šiuo požiūriu esame net pernelyg nuosaikūs, o kartais net neįdomūs – ką apie mūsų pasirinktas vertinimo pozicijas, motyvus ir argumentus galės spręsti kiti, žvelgdami į nugeltusių mėnraščių ir savaitraščių spaudą? Ar vertėjo ją apskritai marginti? Kubilius šiuo požiūriu yra nuolatinė kūrybinga nuobodžios ir šaltos kritikos alternatyva. Ir šalia Vytauto Kubiliaus, į vizualesnių, temperamentingesnių kritikų gretą galima būtų įrašyti gausiai kritikos tekstus rašiusį Rimvydą Šilbajorį bei beveik nustojusį tai daryti Kęstutį Nastopką.

Vizualumas – išskirtinis Kubiliaus bruožas, įkūnijantis svarbiausias kūrėjiškas šios kritikos bei istorijos vertinimo perspektyvas. Kubiliaus socialumo jausmas bei temperamentas, vaizduotės galia bei stilistiniai sprendimai yra nulemti vaizdiško pasaulio ir literatūros regėjimo principo: ryškų vizualumo matmenį įkūnijančios metaforos bei palyginimai (šie sutinkami rečiau); veržli frazė, sujungianti iš karto kelis pasaulio regėjimo kadrus, nuspalvinama dinamikos, judesio reikšmę turinčio veiksmožodžio (būtent reiškiančio dinaminę slinktį, poslinkį, judėjimą), dalyvio ar pusdalyvio reikšme, visada nurodo į gana raiškiai apibrėžtą romantinio pasaulio modelį:

Didžiausias pastarojo dešimtmečio žygis – fundamentalių filosofijos veikalų – nuo antikos iki Kanto, Hegelio ir Nietzsche's vertimai į lietuvių kalbą. Neįprastiems terminams, sudėtingoms sąvokų konfigūracijoms, per visą puslapį nusidriekiančiai daiktavarinei sintaksei ir aforizmų elegancijai reikėjo *ieškoti resursų lietuvių kalbos nejudintuose klotuose**. Arvydas Šliogeris, vienas iš vertėjų, turintis stiprų poetinės intuicijos jausmą, sugebėjo nukalti ekspresyvius naujadarus ir suteikti verstiniam tekstui *minties gimimo būtent šią akimirką įspūdį*¹².

* Visur išskirta kursyvu – straipsnio autorės.

12 Vytautas Kubilius, „Vertėjai kelia didelę kultūros naštą“: Kalba, pasakyta per steigiamąjį Vertėjų centro susirinkimą, *Literatūra ir menas*, 2003 11 07.

Šis modelis konstituojamas pagal pasikartojančią matricą: iš sujaukto bei problemiško pasaulio žvilgsnį nukreipiant į žmogaus psichikos erdvę, į jo subjektyvias šachtas, į vidinėje realybėje ryškėjančius vidinio pasaulio parametrus. Pagal Kubiliaus pasaulėvaizdžio modelį kažkur būtinai glūdi kalbos ir istorijos klodai, nesvarbu, judinti tie klodai ar neatrasti, ir būtent juose slypi potencialūs galimybių resursai, veržiasi kūrybos impulsai ir trykšta prasmės šaltiniai. Laiko atžvilgiu tokie klodai yra lietuvių literatūrinio pasaulio praeityje, laiko ištakose, įkūnydami jei ne prasminį lietuvių literatūros Rojų, tai bent jo amžinąją viziją, svajonę, turinčią labai originalių literatūrologinės Utopijos bruožų: jos egzistavimą grindžia nuolatinis grėžimasis atgal, į istorijos pradžią, į praeitį, kurioje neiškreiptu pavidalu glūdi istorijos tiesa, žmogiškoji tiesa apskritai, viena ir neginčijama. Istorijos *širdies ir paslapties*, kas yra įvardijama kaip svajojama lietuvių literatūros tradicija, ieškoma fundamentaliame veikale *XX literatūra: Lietuvių literatūros istorija* (1995)¹³. Ir šitą grėžimąsi nuolat įtvirtina judesį, slinktį, dinamiką žyminčių veiksmožodžių, dalyvių ir pusdalyvių vartojimas: „Ezra Poundas sakė, kad žmogaus ritmas yra *nepakartojamas ir nesuklastojamas*. Poetinio teksto vertimas yra to ritmo imitacija. Ji daugiau ar mažiau pavyksta tikram poetui, kuris perpranta fonemų slaptaraštį ir gali suteikti eilutėms *impulsyvaus tekamumo*“¹⁴.

Intensyvaus tekamumo sąvoka nėra išlaužta iš piršto, nėra būdinga tik cituojamam tekstui, bet nulemta vaizdinės Kubiliaus utopinio pasaulėvaizdžio prigimties. Savo ruožtu šis *intensyvus tekamumas* padeda kurtis nuolat srūvančio, tekančio, dinamiškai besikeičiančio pasaulio metaforai. Koks tai iš tiesų galėtų būti pasaulis, ką jis reiškia, kas ir kur nuolat *teka, juda, sprogstą ir veržiasi, perėina, apšvalo* Kubiliaus tekstuose? Ir ne šiaip sau *teka, juda, sprogstą ir virsta*, bet – vis *šniokšdamas, almėdamas ir griaudėdamas*, trumpam ir tik retsykais *prislopdamas*. Savo ruožtu *tėkmės ir srautai* Kubiliaus tekstuose dar linkę *kryžiuotis ar užplaukti* vienas ant kito, taip išryškindami kritiko vaizduotėje glūdintį ypač konkrečių, kone jutiminių ir apčiuopiamų daiktų ir reiškinių ištakų šaltinį. Kubiliui labai svarbu visą poezijos vyksmą vaizduoti lyg patiriantį santykį su tikrove, jos veikiamą. Pavyzdžiui: „Į lyrinio *vyksmo akimirką* čia *subėga* daug pašamonės impulsų ir atsitiktinių kasdienybės realijų, *susikryžiuoja* tokia galybė skirtingo laiko ir skirtingos erdvės dalykų, kad poetas vos spėja sužymėti visa

13 Idem, *XX amžiaus literatūra: Lietuvių literatūros istorija*, Vilnius: Alma littera, 1995.

14 Idem, „Vertėjai kelia didelę kultūros našta“.

tai trumpomis asociacijomis. Jos užplaukia viena ant kitos, jų planai susilieja, jų tėkmė nutrūksta pirma laiko¹⁵. Arba: „Beasmenės metaforos dengia grėsmingą sielos niaurumą, socialinio konflikto ir bręstančio sproginio situaciją. Vėtra, žaibai, paukštė pašautu sparnu, raudonos gyvatės, demonas – būdingi šito tramdomo ir nuasmeninto vidinio intensyvumo įvaizdžiai. Į beveiksmį stebėjimo lauką įsiveržia ūmaus judesio veiksmožodžiai – klykti, staugti, trunkytis, plaktis, kuriuos buvo įsikandę ekspresionistai“¹⁶. Arba: „Jo [Balio Sruogos – AP] išgyvenimas retai kada būna galutinai susiformavęs, aiškiau atsiskyręs iš bendro jausmų ir pojūčių telkinio. Tai srovė, kuri tekėjo, teka ir tekės“¹⁷. Įsidėmėtina, kad tas šaltinis visada turi tos pačios prigimties ištakas – sąmonės impulsus, kuriuos sukelia vidiniai psichikos konfliktai ir kurie tik sąlytyje su realia aplinka, su žmogaus patiriama medžiagine tikrove gali virsti jausminių išgyvenimų, veikiamų medžiaginio realybės pasaulio, judėjimu. Kubiliaus veiksmožodžių ir dalyvių konstrukcijos, netgi veiksmažodžiai, įkūnija būtent tokio psichinio žmogaus pasaulio sąlytį su aplinka. Ir šis sąlytis yra sudėtingas, aprėpiantis daugybę patirčių ir subtilių niuansų, todėl Kubilius ir gali kalbėti tokia laiptuota, į skirtingus patirties periodus išskaidyta fraze, kuri fiksuoja kintantį žmogaus psichikos judėjimą: iš sąmonės gelmės į sąlytį su kasdienybės realijomis ir galiausiai – į sąlygiškoje meno gelmėje glūdintį visas šias patirtis talpinantį žmogiškojo patyrimo ir sąmoningumo telkinį. Šis universalus, archetipinių patirčių pripildytas telkinys įkūnijo Kubiliaus meno utopijos idėją, nes būtent čia turėjo sutekėti visi įmanomi išgyvenimai ir jausmai, ištekantys iš žmogaus sąmonės ir pasaulio konfliktų ir sukuriantys žmogaus psichinės patirties modelį, literatūrinę amžinybės versiją.

Nėra abejonės, kad literatūrologinė Kubiliaus utopija yra nulemta sovietmečio epochos aplinkybių, kai iš realybės simuliakrų prisodrintos literatūros ir literatūrologijos kūrybingiau ir profesionaliau buvo sprukti savo vaizduotės, literatūros vaizduotės bei aptarinėjamų autorių vaizduotės link. Kubiliaus žvilgsnis į pasaulį greičiausiai yra nulemtas ne tik romantinės lietuvių literatūros tradicijos (nes nuo *Varpų* epochos ši tradicija visai galėjo būti ir švietėjiška ar pozityvistinė), bet veikiau troškimo atsiriboti nuo nepatrauklaus, nepriimtino, meluoti verčiančio rea-

15 Idem, „Avangardinės lyrikos kryžkelėse“, in: *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 235.

16 Idem, „Neoromantikų karta“, in: *XX amžiaus lietuvių lyrika*, p. 281.

17 Idem, „B. Sruogos lyrika“, in: *XX amžiaus lietuvių poetai*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 35–37.

lybės diktato, XX a. viduryje grąsinusio nuožmaus pseudorealizmo grimasomis. Kubiliaus romantinė vaizduotė, beje, stipriau nei kitų šiandieninių literatūrologų, yra paveikta modernistinio meno programų, atspindinčių viso nerealistinio XX a. meno tendencijas. Kuo ypatingas toks požiūris? Viena vertus, jis nesuformuluotas kokiomis nors paties Kubiliaus tezėmis ar samprotavimais, o išplaukia iš jo vizualaus pasaulio regėjimo būtent nauja reikšme, nauju informaciniu lauku, nauja simboline sistema, nes susikuria iš metaforų; kita vertus, jis neabejotinai nulemtas santykio su tikruoju pasauliu, ypatinga jo daiktų ir faktų, medžiagų ir formų duotimi. Kubiliui tiktų jo paties Maironio poezijos vertinimui suteiktas komentaras: „Tai idealiojo prado ir realybės konfrontacija, demonstratyviai atvira, žiauri, jausminga, kaip įprasta romantinėje lyrikoje“¹⁸. Ir: „mes stovime prie bedugnės, atsivėrusios tarp nepriklausomybės idealo ir realios tikrovės“¹⁹. Ir svarbiausia šiame užsimezgusiam santykiyje – ne tik bedugnės riba, kurią galima suvokti kaip universalią išorės ir vidaus pasaulių ribą, bet kaip tik medžiagiškos pasaulio realybės, apčiuopiamos ir aprašomos, susitikimas kūrėjiškoje Kubiliaus vaizduotėje. Tai ir yra įdomiausia Kubiliaus kritikoje – išnirimas iš kūrėjo individualaus „aš“ į meno apibendrintą tokių „aš“ sancaupą – telkinį. Kaip romantikas ir idealistas iš principo, Kubilius nebuvo naivus, todėl absoliučiai kiekvieną savo aprašomo kūrėjo patirtį išskleisdavo jo gyvenamo laiko ir vietos erdvėje, perkošdavo per neišvengiamą tikrovės sietą, skrupulingai ir neabejotinai profesionaliai sudėliodamas savo meno utopiją grindžiančią laikmečio, charakterio, socialinių ir politinių aplinkybių, kūrybos tradicijos, kūrybos evoliucijos mozaiką, sekdamas ne savo paties režisuojamo siužeto vingiais, bet kūrėjo talento prigimtimi, mindamas tik jam (kiekvienam iš jų) būdingo talento mįslę. Todėl tokios įtikinamos yra Kubiliaus parašytos monografijos.

Medžiaginis formų ir faktūrų, spalvų ir linijų pasaulis Kubiliaus iš tiesų nedomina, nuo jo atsiribojama kiek tik įmanoma, bet domina šis – idealusis, ir ne bet kaip, o *sukuriamas pagal medžiaginio pasaulio dėsnius*, vartojant tuos *medžiagos formavimo ir lietimo judesius*, kokių reikėtų formuojant realybės daiktus: „Jį [Joną Aistį – AP] traukė ne citatos, o melodijos išglostytas poetinės kalbos švelnumas. Antanas Miškinis *sušiaušia eilutę* netikėtais kirčiais ir pauzėmis, aukštaitiškos tarsenos stačiokiškėmis intonacijomis, o Jonas Aistis *išlygina visus frazės*

18 Idem, „Du romantinio stiliaus tipai“, in: *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993, p. 142.

19 *Ibid.*, p. 146.

susigarankščiavimus, atplaišas ir įskilimus, kad susidarytų vientisas skambesys“²⁰. Formuodamas savo idealaus pasaulio idealius daiktus Kubilius pasirodo toks dėmesingas ir atidus tikriems daiktams, kad primena uolų ir kūrybingą meistrą, kuris savo ankštoje dirbtuvėje mėgina pakartoti didžiojo Kūrėjo užmojus. Jo kuriami daiktai atitinka visus modernistinio meno vizualumo ir plastiškumo kanonus: jie kone apčiuopiami. Tad ar nėra Kubiliaus idealistinio pasaulio vizijoje globalesnės utopijos vizijos? Ar už romantinio polėkio surasti istorijos ir tautos širdį neglūdi pastanga restauruoti, atkurti galimo pasaulio parametrus, jei jau tos širdies nebeįmanoma rasti toje istorijoje, – atkurti kartu su tiesos ir paslapties šaltiniais, kartu su įtikinamais egzistenciniais turiniais? Modernistai tikėjo medžiaginio pasaulio pažinimu, pasitikėjo gamtos ir technikos mokslo suteiktomis kūrybos galimybėmis ir buvo įsitikinę žmogaus pajėgumu savaip pertvarkyti Dievo jiems patiktą pasaulį. Moderniojo meno kūrėjai savo programose vienaip ar kitaip atspindėjo šią idėją – troškimą prasiskverbti į gamtą tokiu būdu, kad atsiskleistų vidinė realybės pusė²¹. Atskleista vidinė realybės pusė leido suvokti ir analizuoti jos elementus ir struktūrą, ir didieji XX a. vizualiojo meno meistrai, jų inspiruoti meno judėjimai įkūnijo tokios struktūros analizę bei interpretaciją. Kubiliaus Rojaus Utopijoje, paženklintoje romantinio patoso ir jausmingumo, į vieną sukimba dvi stiprios ir gana prieštaringos pasaulėjautos, formuojančios itin stiprią vidinio, subjektyvaus, idealaus pasaulio įtampą: vidinė žmogaus psichikos šachta, atverianti didžiųjų romantikų suformuotą sąšamonės, nežinomų, amžinai kunkuliuojančių instinktų sritį; ir objektyvaus pasaulio spalvų ir linijų žaismas. Pastaroji, objektyvybės, sritis vidinę žmogaus psichikos patirtį, jo meno vaizduotę formuoja pagal vizualaus, regimojo pasaulio dėsnius – pažinimo ir sąšamonės parametrais.

Kubiliaus poetinė metafora užgimsta kaip tik šio susidūrimo, įtampos krūvyje: akimi, žvilgsniu regimi (paprastai kančią ir neviltį keliančio) pasaulio kontūrai, su daiktų ir reiškinių ansambliais galingu vaizduotės sukuriu įtraukiami į vizijos ir vaizduotės pasaulį, kuriame yra perkeičiami pagal savo kūrėjo idėją: į gražesnę, šviesesnę bei optimistiškesnę: „Išorinę tikrovę jie suvokė kaip priešišką, slegiančią ir žalojančią jėgą, kuri atplėšia nuo vidinės žmogaus esmės [...]“²².

20 *Ibid.*, p. 153.

21 Herbert Read, *Konstruktivizmas: Trumpa moderniosios tapybos istorija*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 74.

22 Vytautas Kubilius, „Romantizmo herojus“, in: *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, p. 105.

Arba: „Tai romantizmo estetikos atgaivinta katarsio teorija: lyrika gimsta iš kančios, kuri, pereidama į poetinį žodį, apsivalo nuo sopulingo realumo, virsta švytinčiu grožiu ir estetiniu džiaugsmu“²³. Kubiliaus idealistinėje pasaulėjautoje toks perkeitimo judesys nėra nei agresyvus, nei kvailas, jis iš tiesų liudija kritiko, kuris yra kūrėjas, istorijos prasmių ir tiesos atstatytojas, rūpestį. Savo ruožtu kiekvienoje stipresnėje Kubiliaus poetinėje metaforoje, kuri išreiškia gilių psichikos konfliktų sritį (kūrybos žaizdras, žaizda, versmė, priešybių kamuolys), galima išskaityti tokio vaizduotės sukuriu sukeltą transformacijos procesą, patį regimojo pasaulio perkeitimą, kurio momentu tikrovė staiga suyra ir pradeda tekėti į savo ištakas: tiesos ir paslapties linkui, sukeldama jausmų potvynį: „Romantinis herojus apimtas nesutramdomo jausmų potvynio, kuris jam atrodo esąs vienintelis gyvenimo grožis ir jo prasmė“²⁴; arba: „Romantinės literatūros herojus (ir kūrėjas) jaučiasi esąs neišpajiniamų priešybių kamuolys“²⁵. Suirusi tikrovė įgauna takumo, tysumo ir tekamumo įspūdį ir kuria giliojo psichikos, sąmonės, tamsaus paslapties vandens, vis stiprėjančiu srautu tekančio į pirmąpradžius kūrybos vandenį, vaizdinį. Šis tekantis minties, žodžio, eilutės, melodijos, balso srautas tam tikru momentu būtinai įgyja *intensyvaus tekamumo* įspūdį, apimdamas vis daugiau tikrovės ir psichikos reiškinių, verždamasis ir putodamas, *greitėdamas ir lėtėdamas, vagoje ir posūkiuose, įveikdamas kliūtis, nevaržomas* arba *krisdamas kaskadomis*, arba *patirdamas energijos išlydžius*, arba *patirdamas atoslūgius*. Beveik visi vaizduotės judesiai, sąmonės piešiniai ir konfigūracijos Kubiliaus kritikoje ir istoriografijoje galėtų būti perrašytos *vandens, tėkmės* ir kitų *tėkmės srautą* atliepančių substancijų ar fenomenų (šviesos, energijos) analogais, metaforomis. Todėl kad Kubiliaus poetinė metafora savo prigimtimi artėja prie archetipinių materijos provaizdžių, išgrynintų stichijų ir idėjų, prie Apeirono – neapibrėžtos ir beribės būties prado, idealios, kone mistiškos, archetipinės patirties matmens.

Apeironą įkūnijanti tekančio vandens, šviesos ar energijos metafora įkūnija pasaulio pradžios viziją ir nurodo į Kubiliaus istorijos sampratos poetinę, absoliučiai poetinę, interpretaciją, tačiau ji turi ir ryškią archajiškosios pasaulio sampratos, būdingos ankstyvajai graikų filosofijai, koncepciją. Bėgdamas nuo vulgaraus materializmo, prie šios sampratos autorius galėjo priartėti ir visiškai

23 Idem, „Du romantinio stiliaus tipai“, in: *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, p. 152.

24 Idem, „Romantizmo herojus“, p. 105.

25 *Ibid.*, p. 106.

intuityviai, pasikliaudamas ir romantizmo idealizmu, ir pagarbiu modernistinio meno požiūriu į gamtos ir daiktų pasaulį:

Balio Sruogos poetinis pasaulis, išaugęs iš kaprizingai šokinėjančių jausmo akimirkų, nuolat keisdavosi kaip saulėje raibuliuojantis vandens paviršius, bet tik tam tikrų minties paralelių ir emocinių leitmotyvų ribose. Jis turėjo savo vidinę ašį, apie kurią sukosi tas smulkių jausminių dalelių chaosas. Tai dviejų stichijų – žmogaus ir gamtos – suliejimas. Balys Sruoga ieškojo vieningo būties ritmo, plakančio vienodai tiek vėjo gūsyje, tiek žmogaus džiaugsme. Jis ieškojo pirmųjų formų, iš kurių kyla visa, kas gyva²⁶.

Tokių pačių pirmųjų formų, iš kurių kyla visa kas gyva, savo tyrinėjamoje literatūroje ieškojo ir Kubilius, visas jas regėdamas tikslingoje literatūros įvaizdžių ir prasmių tėkmėje, judėjime, cirkuliacijoje. O tai reiškia, kad paties Kubiliaus kritinis ir istoriografinis literatūros vertinimas buvo dėsningai tokių filosofinių idėjų veikiamas, nes šios idėjos grindė vieningą kritiko požiūrį į pasaulį, jo sandarą, į laiko ir istorijos tėkmę. Kubiliui literatūros ir meno istorija – idealistinių jo vizijų išsiskleidimo vieta, nes istorijos ištakose po romantinės širdies ir paslapties pavidalais, o juo labiau po šiurkščios kasdienybės ir sovietinės literatūros pseudorealizmo pavidalais, glūdėjo materijai ir laikui nepavaldi beribio ir amžinojo Apeirono idėja. Savo, kaip istoriografo, uždavinį Kubilius regėjo kaip būtinybę šią idėją atskleisti, nes visi lietuvių literatūros faktai jam tai bylojo: „Visuomeninio aktyvumo ir kultūrinio įsitvirtinimo banga, užtelėjusi su pirmaisiais legalios spaudos leidiniais [...] tryško iš nacionalinio išsivadavimo įtampos, kylančios į vieną iš savo viršūnių“²⁷. Taip prasideda beveik 700 puslapių XX a. lietuvių literatūros istorijos vizija, ir ji iki knygos pabaigos išsaugo savo idealistinę logiką. Literatūriniai Kubiliaus vertinimai, jo kritikos tekstai yra visiškai sutapę su tokia istorijos samprata ir interpretacija.

26 Vytautas Kubilius, „B. Sruogos lyrika“, in: *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, p. 30.

27 Idem, „XX amžiaus pradžia – viešo visuomeninio ir kultūrinio veikimo pradžia Lietuvoje“, in: *XX amžiaus literatūra*, p. 11.

Poetics of Vytautas Kubilius' Literary Criticism

Summary

The article discusses stylistics of the texts by Vytautas Kubilius, literary critic and historiographer. The stylistics of Kubilius' writings is based on artistic principles and on creation of conditional reality with the help of visual metaphors. His visual metaphors are related both to traditional idealistic romantic Lithuanian attitude to the world and modern 20th century art, where the idea of world structure itself is attempted to be observed outside the material world of things. The material world in Kubilius' critique is also invoked for deep learning of its essence, while this superior essence embodies the meaning of the nation's heart and that of secret, and possesses features of idealistic Utopia. The dominating image of visual metaphor is fixed in motion – flowing, moving, and bursting – and is mostly expressed by the verb. The time and history in Kubilius' texts usually comes from the depths of human mind, bursts from the conflicts between subconsciousness and the world, yet merges into archetypic clusters of art and literature. Kubilius regards art and literature as a field of purified kindness and beauty contributing to the development of humanism. Visual metaphor and the opposition between its material and ideal subsistence in Kubilius' poetics could be summarised by the idea of indefinite and eternal subsistence with the features of apeiron. The principles of such an everlasting subsistence were traced by Kubilius in the origins of nation's history.

Key words: Vytautas Kubilius, metaphor, visualisation, verb, Utopia.
